

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.014.521:378(477.43/.44)«18-19»

Т. П. ЗУЗЯК

zuzyak@ukr.net

кандидат мистецтвознавства, доцент,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ В ДУХОВНИХ УЧИТЕЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ ПОДІЛЛЯ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Проаналізовано основні аспекти підготовки вчителів в духовних вчительських школах Поділля в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. На основі архівних та літературних джерел простежено історію становлення духовних вчительських шкіл. Розглянуто організацію навчально-виховного процесу та відзначено роль і значення приватної ініціативи у розвитку вчительських шкіл Поділля та в історії становлення вітчизняної педагогічної системи. Вказано на високий рівень виконання церквою навчально-виховних та інших функцій в духовному житті в зазначений період. Доведено, що в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. другокласні вчительські школи та Вінницька церковно-вчительська школа стали провідними закладами освіти в професійній підготовці вчителів у Подільському краї, що духовні вчительські школи були взірцем парафіяльного шкільного життя в Подільській єпархії.

Ключові слова: духовна вчительська школа; Вінницька церковно-вчительська школа; освітня діяльність; педагогічний клас.

Т. П. ЗУЗЯК

zuzyak@ukr.net

кандидат искусствоведения, доцент,

Винницкий государственный педагогический университет им. М. Коцюбинского

ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЯ В ДУХОВНЫХ УЧИТЕЛЬСКИХ ШКОЛАХ ПОДОЛЬЯ (КОНЕЦ ХІХ – НАЧАЛО ХХ ВЕКА)

Проанализированы основные аспекты подготовки учителя в духовных учительских школах Подолья в конце ХІХ – начале ХХ века. На основе архивных и литературных источников прослежена история становления духовных учительских школ. Рассмотрена организация учебно-воспитательного процесса, подчеркнуты роль и значение частной инициативы в развитии учительских школ Подолья и в истории становления отечественной педагогической системы. Указано на высокий уровень выполнения церковью учебно-воспитательных и других функций в духовной жизни в указанный период. Доказано, что в конце ХІХ – начале ХХ в. второклассные церковно-приходские школы и Винницкая церковно-учительская школа стали ведущими учебными заведениями в профессиональной подготовке учителей на Подолье, что духовные учительские школы были образцом церковно-школьной жизни в Подольской епархии.

Ключевые слова: духовная учительская школа, Винницкая церковно-учительская школа, образовательная деятельность, педагогический класс.

Т. Zuziak

zuzyak@ukr.net

Candidate of Art Criticism, Associate Professor,

Vinnitsia M. Kotsiubynskyyi State Pedagogical University

TEACHER TRAINING IN CHURCH SCHOOLS OF PODILLIA (END OF XIX – BEG. OF XX CENTURIES)

The study is based on the analysis of main aspects of teacher training in church teachers' schools of PODILLIA at the end of XIX – beg. of XX century. The history of the formation of church teachers' schools of Podillia was traced on the basis of archival and literary sources. The educational process was considered and the role and importance of private initiative in the development of teachers' schools of Podillia and in the history of the national educational system were underlined. Significance of the church in different spheres of life in the history of the Ukrainian people was emphasized. It was proved that in the late XIX – early XX centuries the second-class parish schools and Vinnytsia church school became the leading educational institutions in the training of teachers of Podillia. The church teachers' schools were a model of church-school life of Podillia diocese.

Keywords: *second-class teachers' school, Vinnytsia church-teachers' school, educational activities, Leontovich, teaching class.*

Вивчення та аналіз літературних джерел, архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що у підготовці вчителів в Поділлі кінця XIX – початку XX ст. важливу роль відіграли учительські духовні школи. Вони, зазвичай, були спрямовані на те, аби здійснювати підготовку вчителя по-новому, на засадах релігійності та високого педагогічного мистецтва. Випускники учительських шкіл мали право викладати в однокласних та двокласних парафіяльних школах та школах грамоти. Вінницька церковно-вчительська школа, зокрема, була уособленням високого типу церковнопарафіяльної освіти, мала суто педагогічне призначення: підготовку вчителів та вчительок для початкових училищ усіх розрядів.

Проблема підготовки вчителя в духовних учительських школах Поділля в кінці XIX – на початку XX ст. малодосліджена у філософських, історичних, педагогічних роботах. Цілісне уявлення про учительські духовні школи та їх важливу роль у розвитку педагогічної освіти Поділля дають змогу сформуванню видання та архівні документи царської Росії. Джерельною базою нашого дослідження слугували матеріали Державного архіву Вінницької області (ДАВО). Серед сучасних дослідників з історії освіти в Україні відзначимо В. Перерву, І. Сесака, А. Лисого, В. Колесник, праці яких використано.

Метою статті є висвітлення історії та основних аспектів підготовки вчителя в духовних учительських школах Поділля в кінці XIX – на початку XX ст.

Виникнення другокласних церковнопарафіяльних шкіл на Поділлі розпочалась в 1896 р. [13, с. 170]. У ці школи зараховувались найкращі учні однокласних шкіл і, провчившись там три роки, склали іспит на звання вчителя та займали вчительські посади в церковних школах. Впродовж 1896 р. відкрились другокласні церковнопарафіяльні школи в с. Чернокозинці Кам'янецького повіту, м. Жванчик Ушицького повіту, с. Велика-Мечетна Балтського повіту, с. Чуків Брацлавського повіту [17, с. 1111; 16, с. 955; 10, арк. 23].

У листопаді 1896 р. Вінницька двокласна школа була перетворена в другокласну з ремісничим (столярною та токарною майстернями) та сільськогосподарським (садівництва та городництва) відділеннями [9, арк. 17; 33, с. 247]. У 1899 р. при ній були організовані педагогічні курси. Про цей факт свідчить прохання призначити слухачкою педагогічних курсів при школі Дарки Лесик, яка закінчила Вінницьке міське двокласне училище [9, арк. 16]. У 1900 р. на базі школи розпочали роботу постійні вчительські курси з дворічним терміном навчання. Для завідування курсами й організації на них навчальних занять були запрошені «особливий» завідуючий-законовчитель та два «особливі вчителі». Також при курсах засновано 30 стипендій для найбільш бідніших слухачів [23, с. 154]. Варто акцентувати на тому, що вчительські курси мали замінити собою відкриття вчительської школи в Подільській єпархії, хоча вже давно існувала потреба здійснення належної професійної підготовки вчителів.

На початок 1898 р. на Поділлі було відкрито 8 другокласних церковнопарафіяльних шкіл, в яких навчалися 516 вихованців, не враховуючи дітей в зразкових школах грамоти [20, с. 1153]. Така невелика кількість закладів, що готували вчителів, була недостатньою для забезпечення педагогічними кадрами Подільську єпархію. Лише одна Чернокозинецька школа Кам'янецького повіту, зокрема, мала забезпечувати 100 однокласних церковнопарафіяльних шкіл, 40 шкіл грамоти та 6 спеціальних жіночих церковних шкіл [19, с. 725].

У підготовці вчителів в Поділлі багато користі принесли місцеві братства і попечительства. Так, попечительниця Чернятинської другокласної школи М. Львова прийняла на повне забезпечення в якості стипендіатів 5 найбільш бідних вихованців [21, с. 1196–1197]. В 1899 р. була започаткована спілка допомоги учням в Сутиській другокласній школі. При інших другокласних школах, наприклад, при Вінницькій і Чернокозинецькій, були затверджені повітові стипендії для бідних вихованців. В м. Ольгополі організовано «Православне братство любителів духовної освіти» з метою поширення народної освіти в душі православн'я. При Чернятинській другокласній школі організовано «Шкільне попечительство», яке надавало допомогу бідним учням [24, с. 674].

Відомі випадки закриття і перетворення другокласних шкіл. Так, Подільська єпархіальна училищна рада у лютому 1901 р. звернулася до Вінницької повітової ради з проханням запропонувати проект заходів щодо виконання постанови Училищної ради при Синоді РПУ про перетворення Вінницької другокласної школи на початку нового навчального року в двокласну церковнопарафіяльну школу. Архівні документи цього періоду свідчать, що в 1901 р. Вінницьку другокласну школу закінчили 10 осіб, причому тільки 7 вихованців були визнані здібними до самостійного виконання вчительських обов'язків, 2 – нездібними до такої праці, а один учень залишений на повторний курс як такий, що не виконав навчального плану [7, арк. 95–96 зв., 102]. Причиною перетворення школи міг слугувати рапорт завідувача Вінницької другокласної школи священика Д. Акатнова про нестачу засобів існування і необхідність додаткових витрат на утримання другокласної школи [7, арк. 3, 9]. Крім цього, можна припустити, що школа не досягала своєї мети – належної підготовки вчителів для церковнопарафіяльних шкіл [22, с. 494].

У Вінниці відкриття церковно-вчительської школи стало результатом ініціативи спостерігача шкіл Подільської єпархії, священика В. Павлинова. 19 березня 1902 р. Подільська єпархіальна училищна рада звернулася із відповідним листом до Училищної ради Синоду з пропозицією та обґрунтуванням про необхідність відкриття школи саме у Вінниці й для цього використати приміщення двокласної школи [15, с. 447–448]. Зауважимо, що це було не перше звернення з Поділля до цього органу, зокрема, зберігся текст звернення у 1898 р. [6, арк. 248]. Ще у 1897 р. в «Подільських єпархіальних відомостях» була надрукована стаття про нагальну необхідність відкриття спеціальної вчительської школи з призначенням готувати вчителів в церковнопарафіяльні школи Поділля. Було зроблено припущення про можливість відкриття педагогічного закладу на базі Вінницької другокласної школи [18, с. 1192].

Згідно з визначенням Синоду у 1902–1903 рр. у Вінниці відкрився перший клас церковно-вчительської школи, в яку зараховувались на навчання особи віком 15–17 років, котрі закінчили другокласні школи або інші навчальні заклади, курс яких був не нижчим другокласної школи [25, с. 462]. Вступники, які подавали свідоцтво про бідність, але відзначились гарними успіхами, звільнялись від третього, почасти другого і третього грошових внесків за рахунок стипендіальних сум, згідно з постановою ради школи – за умови обов'язкової служби після закінчення закладу не менше 5 років у другокласній учительській або церковнопарафіяльній школі [27, с. 396].

При вступі у Вінницьку церковно-вчительську школу учні, які представили свідоцтва про успішне закінчення курсу другокласної школи зі званням учителя школи грамоти, мали скласти «перевірочний» іспит. Предмети для нього призначались наступні: Закон Божий, церковний спів, гра на скрипці, слов'янська мова, російська мова, арифметика з геометричним кресленням і землеробство. Знання з дидактики та методик усіх інших предметів остаточно визначались на загальній заключній бесіді. Усному «перевірочному» іспиту передували два письмових: твір і письмова задача з арифметики та геометрії. Особам, які закінчили інші навчальні заклади, курс яких не нижче курсу другокласної школи (наприклад, 4-класні училища), піддавались повному іспиту з програм другокласних шкіл, для чого додатково призначались іспити з вітчизняної історії, географії, відомості про предмети і явища природи, методика, дидактика та гігієна [34, с. 85–86].

Аналіз певної системи професійного добору на опанування вчительською професією дозволяє стверджувати, що саме в Поділлі, зокрема Вінниці, на початку ХХ ст. склалися стійкі традиції здійснення зарахування абітурієнтів, придатних до роботи з дітьми. Претенденти мали володіти достатнім рівнем освіти, бути всебічно розвинутими, здатними передати досвід тощо. З цією метою навіть використовувались перевірочні методики на професійну гнучкість, на бажання стати

вчителем, проводилися тести й опитування. Можна вважати, що педагогічна освіта в Поділлі в розглядуваний історичний період була передовою у професійному доборі на здобуття вчительських посад, а звідси – випускники педагогічних закладів регіону вирізнялися високим професіоналізмом, майстерністю, творчістю серед колег з інших подібних освітніх установ України.

Завідувач школою отець П. Погорилко обирав для викладання вчителів, які вміли творчо працювати. Сам він мав три дипломи про освіту, при цьому тривалий час був звичайним сільським священиком. Так, учитель малювання О. Пшеничников безкоштовно займався з 25 найбільш талановитими учнями. Впродовж 1909–1910 рр. директором Вінницької церковно-вчительської школи був отець В. Янса – випускник Санкт-Петербурзької духовної академії, вчителем словесності тут працював кандидат богослов'я М. Веретенников, вчителем церковної та російської історії й географії – О. Дитятін, вчителем математики та природознавства – агроном А. Хребтов, вчителем співу та музики – І. Цимбал, вчителем гігієни – ординатор Вінницької окружної лікарні П. Бодяньський, вчителем сільського господарства – М. Корякін [15, с. 143, 451].

Цікавою є організація навчально-виховного процесу цього закладу. Згідно з твердженням В. Перерви, в школі викладали 24 дисципліни – значно більше, ніж вимагала програма: Святе Письмо Нового Завіту, Святе Письмо Старого Завіту, християнське віровчення, християнську мораль, дидактику, педагогіку, церковний спів, церковнослов'янську мову, словесність, церковну історію, історію Росії, географію, арифметику, алгебру, геометрію, фізику, хімію, ботаніку, зоологію, гігієну, креслення та малювання, основи сільського господарства, писали твори та давали практичні уроки (також як окремі предмети) [15, с. 452]. Основними підручниками та посібниками з дидактики, педагогіки та методики викладання для учнів другокласних шкіл та Вінницької церковно-вчительської школи слугували праці: А. Анастасієва «Народна школа», В. Архангельського «Методика навчальних предметів початкової школи», К. Єльніцького «Педагогічна хрестоматія», «Російські педагоги другої половини XIX ст.», «Загальна педагогіка», «Шкільне навчання (дидактика)», Л. Кельнера «Думки про шкільне та домашнє виховання», М. Куплетського «Записки з теорії релігійного виховання», О. Мальцева «Основи педагогіки», С. Миропольського «Підручник дидактики» (Вип. 1 – «Загальна дидактика» та Вип. 2 – «Практична методика предметів навчання в початковій школі»), «Думки про виховання і навчання», І. Скворцова «Записки з педагогіки», А. Сосновського «Методика предметів навчання в початковій школі», Д. Тихомирова «Чому і як вчать на уроках рідної мови в початковій школі. Методика навчання грамоті» [11, арк. 106].

Керівництво школи запрошувало нових викладачів. Одним із них був М. Озерянський, який навчав учнів садівництва, городництва, бджільництва, шовківництва. Також викладали такі предмети, як основи економіки та соціологія. У 1908 р. у школі навчалися 63 учні, а в 1914 р. їх налічувалось вже 90 [15, с. 452]. У Вінницькій церковно-вчительській школі була найбільша бібліотека для вчителів церковнопарафіяльних шкіл, її фонд налічував 2400 примірників [30, с. 448].

Статистичні дані, використані В. Перервою, дають підстави констатувати: у Вінницькій церковно-вчительській школі ґрунтовно здійснювалася педагогічна підготовка майбутніх учителів. Хоча відомостей про кількість годин на навчальні предмети не збереглося, але наявність як окремих предметів – педагогіки та дидактики, а також християнської моралі свідчить про усвідомлення керівництвом шкіл важливості педагогіки як науки. Разом з тим посилена увага в професійній підготовці майбутніх учителів зверталася на практичну складову – невід'ємну в системі здобуття вчительського фаху.

Викладачі школи вели активну просвітницьку роботу. Так, у 1905 р. були організовані публічні читання рефератів на релігійні та історичні теми, літературно-вокальні заходи та духовні концерти. Літературні читання та концерти влаштовувались у Вінницькому народному домі для учнів церковнопарафіяльних шкіл та мешканців міста. На одному з таких вечорів, зокрема, грав та співав сліпий бандурист з Чернігівської губернії; він виконав декілька історичних пісень та дум про неволю та невільників. У дискусії щодо запропонованих рефератів брали участь і вели жваві обговорення всі бажаючі. Впродовж Великого посту учнівський хор церковно-вчительської школи під орудою вчителя Є. Молчанова виконував духовні концерти. На них вінницька публіка мала можливість ознайомитись з кращими творами українських та зарубіжних духовних композиторів. До репертуару хорового колективу входили «Святий Боже» Д. Бортнянського, композиції з творів П. Чайковського,

Б. Лятошинського, М. Римського-Корсакова, М. Веделя, М. Березовського [28, с. 472]. У 1910–1911 рр. при Вінницькій церковно-вчительській школі були організовані короткотермінові педагогічні курси із вивчення Закону Божого та співу, в яких взяли участь 173 вчителів Подільської єпархії [31, с. 896]. Також з метою практичної підготовки вчителів діяла двокласна зразкова школа [5, арк. 1].

Участь майбутніх учителів у концертній та публічній діяльності мало двояке завдання: з одного боку – це важливий компонент професійної підготовки, бо публічні виступи формували здатність триматися впевнено перед аудиторією, володіти невербальними засобами комунікації – мімікою, жестами, пантомімікою; хорова робота сприяла постановці голосу, вдосконаленню техніки звучання, відточувала інтонацію та виразність мовлення вчителя, володіння гармонією звукоутворення. З іншого боку, педагогічні школи ставали осередками просвітництва дорослого населення, вели значну культурно-освітню роботу серед містян та селян, демонструючи, що школа та робітничі й селянські верстви мають спільні завдання – виховання законослухняного громадянина, здатного співіснувати в соціумі, дотримуватися правил звичаєвої моралі, властивих українцям на початку ХХ ст.

У Подільській єпархії діяли також жіночі другокласні школи Подільської єпархії. Для прикладу, 17 листопада 1902 р. відбулось перетворення Немирівського жіночого монастирського училища в другокласну церковнопарафіяльну школу [26, с. 164]. За відгуками, жіночі другокласні школи були більш впорядкованими порівняно з чоловічими з огляду на виховний та навчальний процес. Тому постало питання про однакову кількість шкіл, зокрема можливість перетворення чоловічих шкіл у жіночі. В циркулярі обер-прокурора Синоду К. Подбєдоносцева єпархіальним училищним радам від 13 травня 1905 р. йшлося: «Було би корисним мати значну кількість жіночих шкіл в педагогічному відношенні, так як вчительки можуть ближче «стояти» до дітей і мати на них більший виховний вплив, ...аби в початковій школі було більше вчительок» [1, арк. 11].

На педагогічних радах другокласних шкіл Подільської єпархії постійно розглядалися питання про зміни та вдосконалення діючих програм, зокрема в Немирівській жіночій та Чуківській чоловічій другокласних школах. В протоколах зазначено, що програма з теорії словесності страждала від недоліків літературних зразків, а для учнів другокласних шкіл дуже важливі практичні уроки зі співу в зразковій школі. Програма з дидактики потребувала доповнення елементарної теорії психології дитячої душі. Також пропонувалось задля досконалого опанування предметів розподілити на 4 роки вивчення, наприклад, дидактики у поєднанні з методикою та педагогічною практикою [12, арк. 155, 160 зв.].

Зі щорічних звітів центральної і місцевої церковно-шкільної інспекції дізнаємось, що в учительських школах важливе значення надавали вивченню церковного співу, де учні знайомились з елементами теорії музики і співу, основами регентського мистецтва, правилами влаштування співочих церковних хорів. Для покращення викладання співу в школи запрошувались професійні вчителі, які володіли інструментом, нотною грамотою, диригуванням, вміли на належному рівні займатись з вихованцями співом. Зокрема, в період з 1889 по 1902 рр., після закінчення у 1899 р. Подільської духовної семінарії, М. Леонтович – відомий український композитор, громадський діяч і педагог працював викладачем співу, арифметики та географії в Чуківській другокласній школі. З перших днів роботи він узявся за організацію шкільного хору, створив оркестр, за власні кошти купив відсутні інструменти, а старовинні українські пісні записував від жителів Чукова та навколишніх сіл. Зіпсувавши службові стосунки з директором школи, М. Леонтович переїхав у Тиврів, а у 1902 р. – до Вінниці, де обійняв посаду вчителя церковно-вчительської школи [14, с. 151].

Важливим складником освітньої діяльності вчительських шкіл Поділля в розглядувальний період стала мовно-мовленева підготовка майбутніх учителів. У 1907 р. Синод дозволив уведення до навчального плану «малоруської», тобто української мови (граматики) у Вінницькій церковно-вчительській школі та другокласних школах Подільської єпархії в позакласний час і за місцеві кошти [29, с. 1015].

Висувалися високі вимоги до професійності викладачів учительських шкіл. Так, рада Степашківської другокласної школи Гайсинського повіту в 1906 р. через газету «Подолія» оголошувала вакантними вчительські посади із призначенням дати пробного уроку. Після проведення таких уроків у всіх трьох відділеннях та у присутності членів ради школи і

повітового спостерігача документи обраної кандидатури на посаду вчителя представляли в Подільську єпархіальну училищну раду для затвердження. Не завжди єпархіальна училищна рада погоджувалась з вибором ради другокласної школи. Як свідчать архівні документи, зокрема, випускниці Тульчинського єпархіального училища В. Олесницькій, яка претендувала на посаду вчителя зразкової школи при Степашківській другокласній школі, було відмовлено, мотивуючи тим, що жінку для чоловічої другокласної школи затверджувати недоцільно [1, арк. 38–38 зв., 40–41 зв.].

Щодо тривалості служби вчителя на одному місці, то, якщо він задовольняв керівництво, залишався на службі у тій же школі, яка давала повний заробіток для існування. Але таких шкіл в Подільській єпархії було дуже мало. Внаслідок цього вчителі залишались на одному місці не більше 1–2 років, хоча були й такі, які працювали в одній школі 15 і 20 років. За відсутності професійного вчителя (це часто-густо було в Поділлі на початку ХХ ст.) їхні обов'язки в школі виконували священники, диякони та псаломщики [35, с. 21–22].

З кожним роком професійні вимоги до викладачів другокласних шкіл збільшувались. Вже у 1912 р., після оголошення в газеті «Подолія», одночасні конкурсні пробні уроки відбувались в Кам'янець-Подільській другокласній школі. Після їх проведення відбувалось обговорення кожного кандидата на вакантну посаду вчителя та обрання голосуванням більшістю голосів. Про це складався відповідний акт, який передавався в училищну раду для остаточного рішення. Такий же порядок був, якщо вакансії були відкриті впродовж року [2, арк. 23–23 зв.].

Цей факт свідчить про надзвичайно високі вимоги до професійної підготовки вчителя в духовних закладах освіти Поділля початку ХХ ст., а саме: володіння методикою викладання предметів у початковій школі, бездоганне знання свого предмета, вміння організувати зворотній зв'язок з учнями, володіння педагогічною технікою. Складається враження, що ці вимоги надто завищені, проте належний рівень учителя був зумовлений зростаючими потребами в освіті населення Подільського краю в зв'язку з розвитком виробництва, сільського господарства й промисловості. І це усвідомлювали керівництво церковні очільники та громадськість губернії. Тому вчитель у Поділлі був поставлений на високий суспільний щабель.

Аналіз літературних та архівних джерел свідчить, що в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. особливістю педагогічної освіти Поділля було те, що головними кандидатами на вчительські звання ставали випускники другокласних шкіл, хоча ці школи й не давали достатніх педагогічних знань, та Вінницької церковно-вчительської школи. Підтвердженням цього є чимало архівних документів, в яких мова йде, наприклад, про те, що в Степашківській другокласній школі у 1904 р. закінчили школу 20 осіб, з яких 17 були призначені на вчительські посади, в 1905 р. – 13 осіб, з яких жодного не призначено на вчительські посади, в 1908 р. із 10 осіб тільки 4 призначені на вчительські посади, а в 1910 р. із 9 осіб призначені на вчительські посади лише троє [3, арк. 1, 2, 3, 5, 16, 10, 11]. У 1913 р. в Сутиську школу закінчили 17 осіб, з них тільки 3 призначені на вчительські посади [8, арк. 373]. Також підтвердженням неналежного професійного та загального педагогічного рівня випускників другокласних вчительських шкіл є відгук завідувача Вінницької церковно-вчительської школи про недостатність знань учнів другокласних шкіл єпархії на вступних іспитах у цю школу, в якому він зазначає: «Виявлені недостатні знання (крім Степашківської другокласної школи). Недостатня грамотність на диктанті, бо незадовільні бали отримали абітурієнти з Велико-Мечетнянської школи всі 3, з Сутиської з 6 – 4 вихованці, з Жолобянської з 7 – 2 вихованці, з Майдано-Трепівської з 4 – 1 вихованець. Усні відповіді з російської мови були задовільними, з церковнослов'янської мови незадовільні бали були виставлені учням Чуківської, Сутиської, Ольгопільської, Жолобянської, та Степашківської шкіл. Знання з арифметики були посередніми в усіх вихованців, хоча незадовільними балами були відзначені учні з Велико-Мечетнянської школи – 1, з Сутиської – 3, з Майдано-Трепівської – 2, з Чуківської – 1, з Жолобянської – 1, з Ольгопільської – 1» [4, арк. 96–96 зв.]. Крім цього, незадовільне матеріальне становище сільських учителів теж відбилось на бажання випускників обіймати вчительські посади [8, арк. 243–243 зв., 244].

У 1912 р. в Поділлі виникла гостра необхідність перетворення другокласних шкіл у школи вищого типу за рахунок запровадження однорічних педагогічних класів. У додатковий клас зараховувались учні без іспитів, які закінчили успішно в тому ж році курс другокласної школи, й ті, які закінчили раніше. Для зарахування вимагався обов'язково відгук від керівництва чи приходського священника. Для отримання вчительського звання абітурієнти

мали витримати установлений іспит на звання вчителя на основі діючих з цього предмета правил. [2, арк. 29–29 зв., 30].

Згідно із статистичними архівними даними в кінці 1913–1914 навчального року в 13 другокласних школах Подільської єпархії налічувалось 912 учнів, з них 312 дівчат та 600 хлопців. Зауважимо, що в цей час існували 4 жіночі школи: Немирівська, Чернокозинецька, Кам'янець-Подільська та Ольгопільська [4, арк. 1, 3-3 зв.]. Педагогічні класи діяли при Немирівській школі – 19 вихованок, Кам'янець-Подільській – 19 вихованок, Забужанській – 32 вихованиці, Майдано-Трепівській – 11 осіб. Вінницька церковно-вчительська школа налічувала 85 учнів. Серед учительського персоналу другокласних шкіл із середньою освітою працювали 22 вчителі, зі спеціальним педагогічним – лише 15, зі свідоцтвом на звання вчителя початкового училища – 2. Серед них були 7 учителів співу, 2 рукоділля, 5 ремесел та 1 сільського господарства. 190 учнів (129 хлопців та 61 дівчина) закінчили другокласні школи в 1914 р. і лише 50 з них були призначені на вчительські посади (22 дівчини та 28 хлопців). Вінницьку церковно-вчительську школу закінчили 20 вихованців і жоден з них не був призначений на вчительську посаду [32, с. 1248].

Таким чином, в умовах відсутності педагогічної освіти в Поділлі в кінці XIX – на початку XX ст. вчительські духовні школи стали провідними закладами освіти в професійній підготовці вчителів у регіоні. Головним завданням цих шкіл була належна професійна підготовка педагогічних кадрів для шкіл грамоти та однокласних церковнопарафіяльних шкіл. Вінницька церковно-вчительська школа була за своїм призначенням вищою народною школою в єпархії. Разом з тим таких навчальних закладів в Подільській єпархії було недостатньо. Суспільно-економічне життя регіону означеного історичного періоду вимагало більш професійного й педагогічно спрямованого наставника-вчителя і це, відповідно, потребувало відкриття нових закладів, що здійснювали би підготовку педагогічних працівників, і мали світський, а не суто церковно-релігійний характер та устрій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ДАВО. – Ф. Р–189. – Оп. 1. – Спр. 20. – 46 арк.
2. ДАВО. – Ф. Р–189. – Оп. 1. – Спр. 44. – 46 арк.
3. ДАВО. – Ф. Р–189. – Оп. 1. – Спр. 48. – 22 арк.
4. ДАВО. – Ф. Р–190. – Оп. 1. – Спр. 1. – 106 арк.
5. ДАВО. – Ф. Р–281. – Оп. 1. – Спр. 58. – 37 арк.
6. ДАВО. – Ф. Р–283. – Оп. 1. – Спр. 6. – 315 арк.
7. ДАВО. – Ф. Р–283. – Оп. 1. – Спр. 37. – 107 арк.
8. ДАВО. – Ф. Р–283. – Оп. 1. – Спр. 104. – 394 арк.
9. ДАВО. – Ф. Р–283. – Оп. 1. – Спр. 105. – 144 арк.
10. ДАВО. – Ф. Р–349. – Оп. 1. – Спр. 1. – 90 арк.
11. ДАВО. – Ф. Р–349. – Оп. 1. – Спр. 4. – 118 арк.
12. ДАВО. – Ф. Р–349. – Оп. 1. – Спр. 5. – 195 арк.
13. Зузяк Т. П. Освітньо-виховна діяльність у другокласних церковно-приходських школах Поділля (кінець XIX – початок XX ст.) / Т. П. Зузяк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. Вип. 44. – К.-Вінниця, 2016. – С. 170–174.
14. Історія України в особах XIX-XX ст. / кер. авт. кол. В. Замлинський. – К.: Україна, 1995. – 479 с.
15. Перерва В. С. Церковні школи в Україні (кінець XVIII – поч. XX ст.): забутий світ / В. С. Перерва. – Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2014. – Т. 1. Загальна частина. – 576 с.
16. Подольские епархиальные ведомости. – 1896. – № 45. – С. 955.
17. Подольские епархиальные ведомости. – 1896. – № 50. – С. 1111–1113.
18. Подольские епархиальные ведомости. – 1897. – № 43. – С. 1190–1194.
19. Подольские епархиальные ведомости. – 1898. – № 27. – С. 725.
20. Подольские епархиальные ведомости. – 1898. – № 42. – С. 1153–1155.
21. Подольские епархиальные ведомости. – 1898. – № 44. – С. 1196–1197.
22. Подольские епархиальные ведомости. – 1899. – № 20–21. – С. 494.
23. Подольские епархиальные ведомости. – 1900. – № 7. – С. 154.
24. Подольские епархиальные ведомости. – 1900. – № 28. – С. 674.
25. Подольские епархиальные ведомости. – 1902. – № 41. – С. 462–463.
26. Подольские епархиальные ведомости. – 1903. – № 7. – С. 164–171.
27. Подольские епархиальные ведомости. – 1903. – № 31. – С. 396.

28. Подольские епархиальные ведомости. – 1905. – № 19. – С. 472.
29. Православная Подолия. – 1907. – № 46. – С. 1015.
30. Православная Подолия. – 1908. – № 23. – С. 448.
31. Православная Подолия. – 1912. – № 38. – С. 896.
32. Православная Подолия. – 1915. – № 27. – С. 1248.
33. Русская школа. – 1897. – № 1. – С. 247.
34. Справочник по педагогическому образованию. – Санкт-Петербург; Киев: Сотрудник, 1913. – IV, 270 с.
35. Церковные школы Российской империи: 13 июня 1884 – 1903. – Санкт-Петербург: Синодальная тип., 1903. – 23 с.

REFERENCES

1. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti (dali – DAViO). – F.R. – 189 – Op. 1. – Spr. 20. – 46 p.
2. DAVO. – F.R-189 – Op. 1. – Spr. 44. – 46 p.
3. DAVO. – F.R-189 – Op. 1. – Spr. 48. – 22 p.
4. DAVO. – F.R-190 – Op. 1. – Spr. 1. – 106 p.
5. DAVO. – F.R-281 – Op. 1. – Spr. 58. – 37 p.
6. DAVO. – F.R-283 – Op. 1. – Spr. 6. – 315 p.
7. DAVO. – F.R-283 – Op. 1. – Spr. 37. – 107 p.
8. DAVO. – F.R-283 – Op. 1. – Spr. 104. – 394 p.
9. DAVO. – F.R-283 – Op. 1. – Spr. 105. – 144 p.
10. DAVO. – F.R-349 – Op. 1. – Spr. 1. – 90 p.
11. DAVO. – F.R-349 – Op. 1. – Spr. 4. – 118 p.
12. DAVO. – F.R-349 – Op. 1. – Spr. 5. – 195 p.
13. Zuzyak T. P. Osvitn'o-vykhovna diyal'nist' u druhoklasnykh tserkovno-prykhods'kykh shkolakh Podillya (kinets' XIX – pochatok XX st.) [Educational and educational activities in second-graders parish school of Podillya (end of XIX – beg. XX century)] / T. P. Zuzyak // Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, dosvid, problemy: zb. nauk. prats'. – Vyp. 44. – Kyiv-Vinnytsya, 2016. – P. 170–174.
14. Istoriya Ukrainy v osobakh XIX – XX st. [History of Ukraine in personalities XIX – XX st.] / ker. avt. kol. V. Zamlins'kyy. – Kyiv: Ukrayina, 1995. – 479 c.
15. Pererva V. S. Tserkovni shkoly v Ukraini (kinets' XVIII – poch. KhKh st.): zabutyy svit (Tekst) [Church school in Ukraine (end of XVIII - beg. XX century): forgotten world (text)] / V. S. Pererva. – Bila Tserkva: Vydavets' Pshonkivs'kyy O. V., 2014. – T. 1. Zahal'na chastyna. – 576 p.
16. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1896. – № 45. – P. 955.
17. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1896. – № 50. – P. 1111–1113.
18. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1897. – № 43. – P. 1190–1194.
19. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1898. – № 27. – P. 725.
20. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1898. – № 42. – P. 1153–1155.
21. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1898. – № 44. – P. 1196–1197.
22. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1899. – № 20-21. – P. 494.
23. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1900. – № 7. – P. 154.
24. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1900. – № 28. – P. 674.
25. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1902. – № 41. – P. 462–463.
26. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1903. – № 7. – P. 164–171.
27. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1903. – № 31. – P. 396.
28. Podol'skie eparkhial'nye vedomosti. – 1905. – № 19. – P. 472.
29. Pravoslavna Podolija. – 1907. – № 46. – P. 1015.
30. Pravoslavna Podolija. – 1908. – № 23. – P. 448.
31. Pravoslavna Podolija. – 1915. – № 27. – P. 1248.
32. Pravoslavna Podolija. – 1912. – № 38. – P. 896.
33. Russkaja shkola. – 1897. – № 1. – P. 247.
34. Spravochnik po pedagogicheskomu obrazovaniju [Handbook for teaching education]. – Peterburg; Kiev: Sotrudnik, 1913. – IV, 270 p.
35. Cerkovnye shkoly Rossijskoj imperii: 13 ijunja 1884 – 1903 [Church schools of the Russian Empire: June 13th 1884–1903]. – Sankt-Peterburg: Sinodal'naja tip., 1903. – 23 p.